

LES IDEES POLÍTiques DE JOAN FUSTER

THE POLITICAL IDEAS OF JOAN FUSTER

Xavier Serra

Resum: Des del 1950 Joan Fuster començà a defensar la idea que el catalanisme havia de tenir en compte tots els territoris catalanoparlants tant a l'hora de fer programes polítics com a l'hora de preparar la recuperació cultural. Aquest ideari el desenvolupà en *Qüestió de noms* i *Nosaltres, els valencians*. La persecució a què va ser sotmès a partir del 1963 el convertí en el màxim referent intel·lectual de l'oposició a la dictadura al País Valencià.

Mots clau: Joan Fuster, exili, catalanisme, dictadura franquista

Abstract: In 1950 Joan Fuster began to defend the idea that Catalanism had to take into account all Catalan-speaking territories both when making political programs and when preparing cultural recovery. This idea was developed in *Qüestió de noms* and *Nosaltres, els valencians*. The persecution to which he was subjected since 1963 made him the greatest intellectual reference of the opposition to the dictatorship in the Valencian Country.

Keywords: Joan Fuster, exile, Catalanism, Franco's dictatorship

El primer escrit important de Joan Fuster és un article de l'any 1950, publicat a Mèxic, en una revista d'exiliats. Fuster era llavors un escriptor gairebé desconegut. No havia fet encara els vint-i-vuit anys i vivia unes temporades a València i unes altres a Sueca. Havia publicat alguns poemes en català i alguns articles sobre poesia. Amb un amic que tenia accés a la impremta de la Diputació d'Alacant, editava una revista literària, en castellà, titulada *Verbo*. A la redacció de la revista, els arribà un número de la *Revista de las Indias*. Gràcies a aquest fet, Fuster començà a escriure's amb Francesc de Sales Aguiló, un mallorquí que vivia exiliat a Colòmbia. Immediatament s'entengueren. Aguiló era antifeixista, republicà i catalanista. Li recomanà que es posés en contacte amb els catalans exiliats a Mèxic. Concretament, amb el grup que editava *La Nostra Revista*. Fuster els escriví. Li respongué el secretari de redacció, Vicenç Riera Llorca. En la primera carta, Fuster explicava que les actituds polítiques i literàries dels escriptors valencians de la postguerra eren diferents de les de les generacions anteriors. S'havien adonat, segons Fuster, que les tendències particularistes només podien conduir a la inanitat. No n'explicava els detalls. Ni tampoc calia. Després de la guerra, València era un erm cultural i, a Barcelona, la repressió ho havia arrasat tot.

Riera el convidà a col·laborar en la revista i li digué que trobaria molt interessant un article en què exposés les seves idees sobre les relacions entre valencians, catalans i balears. Al cap de dos mesos, Fuster li envià l'article «València en la integració de Catalunya». Un article breu, que ocupà només dues pàgines de la revista.

Els catalans exiliats a Mèxic passaven per un mal moment. Feia ja temps que l'esperança que els aliats acabessin amb la dictadura del general Franco se'ls havia anat esvaint. El règim es mostrava resistent. Per tant, no els quedava cap més alternativa que fer-se la idea que viurien a Mèxic molts anys o emprendre el retorn a Catalunya discretament, i amb el perill de ser molestats per la policia. Sense concessions, Fuster digué als catalans exiliats a Mèxic que el catalanisme de la preguerra havia comès un error nefast: havia limitat la

seva acció a Catalunya i no havia aspirat seriosament a incloure els valencians, els mallorquins o els catalans del nord en les seves reivindicacions. Havia estat incomplet territorialment i, per tant, més feble i més fàcil de derrotar: «Mirant cap a València, mirant cap a Mallorca, mirant cap a les terres de la Catalunya sotmesa a França: ¿pot assegurar-se que el catalanisme haja anat més enllà de la retòrica, de les declaracions ocasionals, dels gestos que no comprometen?» (Fuster, *Papers d'exili* 20). La «conjuntura política» obligava a respondre amb una «urgent unitat». El País Valencià es desnacionalitzava ràpidament. Calia tenir en compte tots els territoris catalanoparlants tant a l'hora de fer programes polítics com a l'hora de preparar la recuperació cultural. En cas contrari, el catalanisme no deixaria de ser un moviment destinat a fracassar.

L'article tingué molt bona acollida en la redacció de *La Nostra Revista*. En aquelles pàgines estaven apuntades les principals idees de Fuster sobre la línia d'actuació del catalanisme, però encara no s'havia encarat amb el problema dels noms, el problema dels topònims i els gentilicis: al País Valencià, per exemple, l'anomenava «País Valencià», però alternava aquesta fórmula amb les de «regió valenciana» i «València»; a Catalunya l'anomenava «Principat», però també «Catalunya estricta». Per al conjunt semblava preferir «Catalunya» a «Gran Catalunya». En qualsevol cas, no tenia encara pensat un nom com el de «Països Catalans».

La convicció de Fuster, per tant, era que l'única possibilitat que tenien els diferents territoris catalanoparlants de sobreposar-se al procés d'extermini cultural era fomentar la seva unió. Aconseguir una unió que no fos purament retòrica. Aquestes idees d'unitat, de moment, no es podien difondre obertament com un programa d'acció política, si més no a dins de l'Estat espanyol, però hi havia moltes altres maneres de maniobrar en aquest sentit. Per exemple, calia fer que la historiografia abandonés els plantejaments segregacionistes i que contemplés en conjunt la història de les Balears, del País Valencià i de Catalunya, de la mateixa manera que la història de la literatura catalana incloïa els llibres i els autors valencians i

mallorquins. Precisament sobre aquesta qüestió va publicar en la revista *Serra d'Or*, el novembre del 1960, l'article «Apunts per a una rèplica a Vicens Vives». Les noves generacions d'estudiants universitaris començaven a criticar la misèria intel·lectual imposada per la dictadura. Era urgent desmuntar l'efecte que havien produït segles d'historiografia espanyolista. Els historiadors havien de ser capaços de superar, al mateix temps, les «històries tenyides de particularisme regional» i les «històries inspirades en el centripetisme peninsular» (Fuster, *Un país sense política* 94). Totes dues coses, regionalisme i espanyolisme, solien anar unides.

En els deu anys transcorreguts, Fuster havia tingut temps de meditar també sobre el problema de la nomenclatura, i havia arribat a la conclusió que les solucions més plausibles eren: «Països Catalans», per al conjunt, i «País Valencià», «Illes Balears», «Principat» i «Rosselló» per als diferents territoris. No eren fórmules estranyes que no s'haguessin fet servir abans. Al contrari, algunes estaven prou esteses entre els sectors intel·lectuals i es podia confiar que la insistència podria acabar d'imposar-les. Agafades d'una a una, totes semblaven tenir problemes. Per exemple, per què «Principat» i no la més popular de «Catalunya», o per què «Rosselló» si s'hi incloïen comarques amb un altre nom? No s'ha de perdre de vista que tots aquests noms havien estat proposats amb una finalitat: «facilitar una òptica integradora i unitària». Per a qui? Per als historiadors, és clar. Però també per als geògrafs, els economistes, els sociòlegs... i, a la llarga, també per als periodistes i per a tothom. El «País Valencià» és un dels països que integren els «Països Catalans». Dir «les Illes» fa pensar en un territori continental més extens. «Principat» i «Rosselló» eviten l'ús ambibològic de «Catalunya».

Al llarg de la dècada dels cinquanta, però, tot i que havia començat a col·laborar en la premsa de València, Fuster tingué escasses oportunitats d'escriure sobre política. En realitat, es va guanyar un lloc de prestigi com a crític literari i crític d'art, i també, de mica en mica, com a assagista. A partir del 1960, tot canvià. Hi havia rumors que el règim havia aflluixat la rigidesa dels mecanismes de la

censura de premsa. Fuster es decidí a comprovar-ho. Les primeres setmanes de gener del 1962 publicà en *El Correo Catalán* un article en què recordava l'exemple de la mata de jonc que apareix en la *Crònica* de Ramon Muntaner: els joncs, un a un, fins i tot un nen de vuit anys els pot arrencar, però si es lliga tota la mata amb un venci, ni deu homes estirant tots alhora podrien arrencar-la. Fuster donava en l'article prou pistes als lectors perquè entenguessin que la mata de jonc a què ell es referia eren els territoris de llengua catalana: «Des de Salses a Elx, des de Lleida a Maó» (Fuster, *Contra el nacionalisme espanyol* 33). La idea era la mateixa que l'expressada en l'article publicat dotze anys abans a Mèxic: l'única alternativa que evitaria l'extermini cultural era refer la unitat.

En els mesos següents van arribar a les llibreries *Nosaltres, els valencians* i *El País Valencià*. El llibre *Nosaltres, els valencians*, en què presentava unes síntesis històriques excel·lents sobre la revolta de les Germanies o sobre l'expulsió dels moriscos, havia estat escrit amb la cautela necessària per poder superar la censura. O almenys, una censura que no filés tan prim com la dels anys anteriors. Amb tot, no es podia parlar amb llibertat. D'entrada, a més, Fuster advertí que no era «un llibre de solucions, ni tan sols de consells, ni un programa» (Fuster, *Nosaltres, els valencians* 194). Només podia ser un llibre que plantegés alguns problemes bàsics que afectaven els valencians com a «col·lectivitat diferenciada». Per entendre què podia significar en concret l'amenaça permanent de la censura l'any 1962, només cal reparar que Fuster, en parlar del procés de castellanització a què havia estat sotmesa la població valenciana, parlava de la immigració, la influència de l'Església o la dimissió lingüística de les classes dirigents, però no podia esmentar factors tan decisius com eren els mitjans de comunicació rígidament controlats per l'Estat ni la repressió que havia exercit la dictadura contra l'ús públic del català. Amb tot, el llibre deia coses prou clares, com ara: «Dir-nos “valencians”, en definitiva, és la nostra manera de dir-nos “catalans”» (Fuster, *Nosaltres, els valencians* 41). O: «Un País Valencià aïllat és una utopia» (Fuster, *Nosaltres, els valencians* 138).

Quins eren aquells problemes bàsics a què s'enfrontaven els valencians el 1962? En realitat, Fuster cregué que s'havia d'anticipar i parlà sobretot dels problemes que podien adquirir vigència davant la perspectiva d'un canvi de règim polític i, concretament, si aquest canvi s'obria a un procés cap a alguna forma d'autogovern. Així, un dels problemes que plantejà era la rèmora política que podrien suposar, si no es tenia ben pensada una solució abans, les comarques castellanoparlants de l'interior i el sud del país. Aquestes comarques poc poblades no representaven cap problema el 1962, és clar, però el podien representar si l'Estat es reestructurava, ni que fos en l'àmbit administratiu. En el segle XIX, els governs espanyols havien afegit territoris castellans a la zona tradicionalment valenciana de parla castellana, i havien incrementat així el pes demogràfic i geogràfic de l'àrea castellanoparlant. En el futur, algun govern que es posés a revisar la divisió administrativa podia tenir iniciatives semblants. Podria annexionar al País Valencià algunes comarques depauperades i mal comunicades d'Aragó o de Castella. O podria fer l'intent d'incloure el País Valencià en alguna demarcació territorial més vasta. O escometre un fraccionament. De fet, hi havia grups influents interessats a segregar les comarques del sud per fusionar-les amb les de Múrcia, formant una «Región del Sureste», i era previsible que després de la mort del dictador incrementessin la seva pressió. A *Nosaltres, els valencians*, Fuster subministrava molta informació per entendre com s'havien originat aquestes situacions i també advertia de les ocasions que es podrien perdre a causa d'un excés de particularisme, d'un particularisme ultrancer, com el que ja existia, que obturés la consciència de la unitat de la llengua i de la cultura. El particularisme exacerbada conduïa només a un lloc: a la dissolució.

Tots aquests problemes no van ser discutits. No es generà una polèmica. Entre altres coses, perquè de manera immediata les autoritats provincials sotmeteren Fuster a l'assetjament. La causa no en van ser directament les pàgines de *Nosaltres, els valencians*. Ni les d'*El País Valencià* –tot i que alguns fragments d'aquest llibre van servir d'excusa per iniciar la campanya contra Fuster. És cert que en *El País*

Valenciano, escrit amb un estil agilíssim, Fuster s'havia permès alguns sarcasmes. Però a cap periodista –Fuster, el 1962, era considerat un periodista– el fan fora de la redacció dels diaris on treballa pel fet d'haver-se permès algunes impertinències en un llibre. De fet, el que va passar és que les autoritats franquistes que dirigien la Diputació de València s'assabentaren que un grup de joves universitaris, influïts de manera claríssima per Fuster, havien començat a organitzar un moviment d'oposició al règim i publicaven pamflets clandestins. El vicepresident de la Diputació, Diego Sevilla, amb els articles «Burguesía y separatismo» i «Alerta a los valencianos», inicià una campanya de denúncia contra el grup. Fuster respongué amb un article titulat «Mi vela en este entierro». Ja no en pogué publicar cap més. El van vetar en els diaris en què col·laborava. I, a més, en els diaris de la ciutat de València s'inicià una campanya coordinada contra ell.

Com a conseqüència de l'assetjament a què l'havien sotmès, Fuster es convertí a partir d'aquell moment no només en un dels líders intel·lectuals del catalanisme, sinó en el principal referent de l'oposició antifranquista al País Valencià. No hi havia cap altre escriptor que representés millor el combat contra la dictadura. El 1964 publicà un llibre magnífic: el *Diccionari per a ociosos*. El seu prestigi com a assagista havia arribat al punt més alt. El 1968 s'inicià la publicació de les seves *Obres completes*. Tenia només quaranta-sis anys. Es guanyava la vida escrivint articles per als periòdics de Barcelona i de Madrid. A València, hi continuava exclòs. En els anys compresos entre el 1963 i el 1978, no pogué publicar res en la premsa de València. La seva influència intel·lectual, amb tot, no parava d'augmentar. Li demanaven pròlegs per a llibres, presentacions per a catàlegs d'art, escrits per a les cobertes de discs... A la seva casa de Sueca, hi rebia visites sense parar. Fuster prologà, per exemple, l'*Obra completa* de Josep Pla que es publicà a l'editorial Destino, o l'*Obra poètica* de Salvador Espriu que edità Albertí. Però al mateix temps la seva influència era notable en molts dels partits i grups que s'organitzaven per fer política clandestina. De manera que anaren sorgint una

Unió Democràtica del País Valencià i un Partit Socialista del País Valencià.

Després de la mort del dictador, Fuster no defugí la disputa política. Participà en la redacció d'un avantprojecte d'estatut d'autonomia per al País Valencià, que va ser rebutjat pels partits polítics espanyols. Escriví articles inflamats contra les maniobres de l'Estat i dels partits polítics majoritaris. El 17 de novembre de 1978 patí un primer atemptat amb bomba. La matinada de l'11 de setembre de 1981, el segon: dues bombes. En cap dels dos casos la policia no va fer cap detenció. Ni tan sols es molestà a iniciar uns interrogatoris.

L'avantprojecte d'estatut en què havia intervingut Fuster –el conegut com a Estatut d'Elx– preveia la possibilitat de federar el País Valencià amb Catalunya i les Illes Balears. El 1978, quan es discutia a Madrid l'avantprojecte de la Constitució, s'hi introduí una esmena que deia taxativament: «En cap cas s'admetrà la federació de Comunitats Autònomes». Un anys abans, en les primeres eleccions després de la mort del dictador, els partits catalanistes havien obtingut al País Valencià uns resultats decebedors. Però, en realitat, podrien haver estat millors? Els grans partits espanyols comptaven amb la propaganda de la televisió, de les emissores de ràdio i dels diaris. Els partits catalanistes valencians ni tan sols es preocuparen d'imprimir un setmanari. Arribaren a les eleccions absolutament desorganitzats i es presentaren en coalicions impossibles. El Partit Socialista del País Valencià, per exemple, després d'una baralla interna que desmoralitzà una bona part de la militància, es presentà en coalició amb el Moviment Comunista i el Partit Carlí. Qui podia votar una cosa així?

Curiosament, la lectura que els polítics van fer del resultat d'aquelles primeres eleccions era que al País Valencià les idees de Fuster no tindrien futur. Ni per un moment van pensar que ells havien d'assumir la responsabilitat d'aquells pèssims resultats. Així, els dirigents del Partit Socialista del País Valencià van córrer a demanar l'entrada en el Partido Socialista Obrero Español i els caps de llista de la Unió Democràtica van córrer a afiliar-se a la Unión de Centro Democrático. I aleshores el dany sí que va ser

irreparable, perquè semblà que l'única manera de fer política al País Valencià era sotmetre's als partits espanyols i seguir-los el joc.

En aquestes condicions es produí la negociació d'un estatut d'autonomia per al País Valencià. Els partits espanyols majoritaris van poder fer, literalment, tot el que van voler. Imposaren el nom de «Comunitat Valenciana». Imposaren una bandera diferenciada de la catalana. Evitaren qualsevol reconeixement de la identitat idiomàtica. Fuster va criticar aquestes maniobres en dos pamflets exemplars: *El blau en la senyera* i *País Valencià, per què?* En cap moment es va donar per vençut. Només cal llegir les paraules amb què acaba aquests pamflets per adonar-se'n. Un altre pamflet seu d'aquella època, *Ara o mai*, acaba així: «Com es pot ser català sense ser valencià i sense ser mallorquí, i viceversa? És un punt de partida». La identitat cultural i lingüística era prou forta, encara, per suportar les errades polítiques. Les errades polítiques valencianes i, també, les catalanes. El catalanisme hegemònic considerava que allò que passava als milions de catalanoparlants valencians i balears no era cosa seva. L'anticatalanisme promogut al País Valencià després de la mort del dictador els serví d'excusa. Una excusa més. Intervenir en la política valenciana, deien, podia ser contraproduent. Més contraproduent que deixar que els partits espanyols hi campessin al seu aire? Es reproduïen els mateixos errors que Fuster havia denunciat en l'article «València en la integració de Catalunya».

Amb tot, alguns perills van poder ser anul·lats. No es produí la segregació de les comarques del sud per formar una «Región del Sureste Español». Ni prosperà tampoc la iniciativa de proclamar «zones castellanoparlants» la ciutat de València i la ciutat d'Alacant, amb la qual cosa es volia impedir que el català fos ensenyat a les escoles i els instituts d'aquelles ciutats.

Un dels èxits aconseguits va ser, precisament, l'aprovació de la Llei d'ús i ensenyament del valencià, el 23 de novembre de 1983. A ningú se li escapava en aquell moment que el 23 de novembre era l'aniversari de Joan Fuster. I, evidentment, no se li escapava al

conseller Ciprià Císcar, que estigué al darrere de tot el procés. El català començava a ser massivament ensenyat a les escoles del País Valencià per primera vegada en la història. Al País Valencià, a diferència del que havia passat a Catalunya, no hi havia precedents.

A banda de mostrar la seva adhesió a les iniciatives que anava prenent el conseller Císcar (Fuster, *Escrits sobre la llengua* 110), l'altra operació d'importància en què s'involucrà Fuster va ser convèncer l'editor Eliseu Climent perquè engegés, des de València, la publicació d'una revista d'informació general per als Països Catalans. El maig del 1984, finalment, després de més de dos anys de preparatius, sortia el primer número del setmanari *El Temps*. Amb una editorial com era Tres i Quatre, revistes com *L'Espill* i *El Temps* i una associació forta com Acció Cultural del País Valencià, la promoció de la cultura catalana al País Valencià semblava millor encaminada que mai. Darrere de totes aquestes iniciatives hi havia Eliseu Climent. Potser eren massa iniciatives controlades per un sol home.

Al cap d'uns anys, quan ja havia mort Fuster, es començà a contraposar el «nacionalisme cultural» i el «nacionalisme polític», com si calgués triar-ne un dels dos. El «nacionalisme cultural», representat per Eliseu Climent, aconseguia subvencions tant del Govern valencià del PSOE com del Govern català de Convergència i Unió. Els partits nacionalistes, en canvi, continuaven fracassant en les eleccions al País Valencià. Als polítics catalans que tenien responsabilitats de govern, tret de comptades excepcions, la dissortada deriva en què entrà el País Valencià a partir del 1995, quan la dreta anticatalanista s'apoderà de les totes les institucions, no els interessà gens, com no els havia interessat tampoc abans. El 1995, a Catalunya, tot el llegat polític de Fuster s'havia oblidat. Els Països Catalans eren considerats una quimera. L'única política que comptava era l'estretíssima política que pomposament s'anomenava «autonòmica», i que consistia bàsicament a alleugerir els maldecaps administratius de l'Estat en el territori que engloba les províncies de Tarragona, Lleida, Girona i Barcelona.

Evidentment, ara, després de la repressió policial i judicial del referèndum independentista i després de conèixer les darreres dades sobre el retrocés de l'ús social de la llengua catalana, convindria rellegir una altra vegada els escrits de Fuster sobre la llengua i sobre la política i decidir si hi ha una altra estratègia millor que la de la mata de jonc.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FUSTER, Joan. *Contra el nacionalisme espanyol*. Curial, 1994.
– *Escrits sobre la llengua*. Tàndem, 1994.
– *Papers d'exili. Assaigs, polèmiques i recensions (1950-1967)*. Curial, 1995.
– *Un país sense política*. Bromera, 1995.
– *Nosaltres, els valencians*. Cercle de Lectors, 1997.